

EXPEDITIE ENERGIENEUTRAAL WONEN

**SAMEN
KOMEN WE
VERDER**

Op weg
naar
...2040

Op weg naar 2040

Bewonderenswaardig, zo kun je de Expeditie inmiddels wel noemen. Echt heel bijzonder, wat we hier in Drenthe met z'n allen klaarspelen. Waar ze in de rest van het land veelal aanhikken tegen drempels, bezwaren en andere hobbels, doen we het hier gewoon maar met z'n allen. Oké, niet elk project is een daverend succes, maar juist dat is een wezenlijk onderdeel van de Expeditie. Nieuwe zaken uitproberen met nieuwe samenwerkingen; ga het gewoon maar doen en kijk maar hoe het gaat. Deze Expeditie biedt daar alle ruimte voor.

Er zijn al een hoop nieuwe projecten gestart en gerealiseerd. Ruim vijftientig daarvan hebben we in dit magazine gebundeld. Even belangrijk om te vermelden: we schreven deze verhalen in de zomer, dus inmiddels kunnen projecten een stukje verder zijn. Naast

projecten leest u over de versnellingsteams, de drie strategische pijlers waaronder we werken, blikken we terug op de afgelopen tijd en kijken we natuurlijk vooruit naar de toekomst.

Samen komen we verder, dat is het credo. We willen laten zien waar een kleine provincie groot in is. Als we elkaar kennen, bereid zijn om actief kennis te delen, dan zorgen we er samen voor dat we verder kunnen komen. En we bouwen ondertussen gestaag door aan een door alle partners gedragen netwerkorganisatie. Rustig aan, het is geen wedstrijd; ieder mag in zijn eigen tempo op weg naar het einddoel. Dan komen we er wel. In 2040 een energieneutrale woonomgeving in Drenthe. Graag bereiken we dat doel, samen met u!

Colofon

Magazine Expeditie Energieneutraal Wonen - 2019

Uitgever: Provincie Drenthe

Redactie: Het Geheime Wapen Communicatie:
Jolien Bennema, Karolien Janssen, Sumitra Otter

Grafische verzorging: Stevig Ontwerp:
Stefanie Neeter

Fotografie: Marcel J. de Jong Fotografie

Oplage: 300 exemplaren

© Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden vervaelvoudigd zonder de voorafgaande toestemming van de uitgever en andere auteursrechthebbenden.

6
TERUGBLIK

32 METERS MAKEN:
Aan de slag

18
BEWUSTWORDING:
DE EERSTE STAP

10
DE VERSNELLINGSTEAMS

42
INNOVATIE:
FUNDAMENT VOOR
DE TOEKOMST

2	Inleiding
6	Terugblik met Tjisse Stelpstra en Charles Hussels <i>‘De Expeditie gaat uit van optimisme’</i>
10	De versnellingsteams <i>Particulieren Overheden Collectieven Huurders Verhuurders Marktpartijen</i>
18	Bewustwording - De eerste stap <i>Energiecoaches Drenthe Sport Duurzaam 10.000 Duurzame huishoudens Duurzame Huizenroute Bewonersavonden Informatieavonden VvE’s Sociale Energietransitie - intentieverklaring Voucherregeling buurthuizen Bouwend Nederland Bespaarmarkten</i>
32	Meters maken - Aan de slag <i>Energiebespaarlening Zongemak Drentse Wijkaanpakken Groene Energie Afspraken Energieconvenant 2015 - 2020</i>
42	Innovatie - Fundament voor de toekomst <i>Drenthe woont Circulair Energiewerkplaats Drenthe Prestatieafspraken VvE Ellen Makelaarspilot NVM Off-grid koloniewoningen Hoogeveen Woont SLIM Summerschool Drentse KEI Asser Servicekostenmodel Coolfinity: de slimme koelkast Wet Natuurbescherming voor woningcorporaties Sprintsessie: warmtetransitievisie</i>
58	Alle partners op een rij
60	Nawoord

Expeditie Energieneutraal Wonen

'Het kan wél'

Een ontdekkingsreis. Daar zitten we samen met een heleboel, hoofdzakelijk Drentse, partners middenin. Ruim drie jaar na de start is het tijd om de balans op te maken: hoe kijken gedeputeerde Tjisse Stelpstra en expeditieleider Charles Hussels terug? En belangrijker nog: vooruit?

Als we nu niets doen, geven alle ruim 200.000 huishoudens in Drenthe tot 2040 gezamenlijk bijna 10 miljard euro uit aan de fossiele energierekening! Dat moet en kan anders. Daarom klonk in 2016 het officiële startsignaal van de Expeditie Energieneutraal Wonen. Een intensieve ontdekkingsreis met als stip op de horizon het wonen zonder energierekening in 2040.

De expeditie heeft niet voor niets deze naam gekregen. Het is een ontdekkingsreis, één groot avontuur. Dat we samen met de - inmiddels 113 - partners zijn aangegaan. De tussenstand, bijna vier jaar later? Ontzettend veel nieuwe projecten, bijzondere samenwerkingen en een toegankelijke financiering voor iedere Drent. Dat geeft expeditieleider Charles Hussels een heel goed gevoel: "Dit is zó leuk, spannend en uitdagend. Er zijn heel veel verbindingen gelegd en een interessant netwerk gecreëerd. Dat geeft ontzettend veel energie." Als expeditieleider is Hussels vanuit de provincie het aanspreekpunt voor alle partners. Hij brengt mensen, organisaties en partijen bij elkaar, denkt mee over de invulling van projecten en zorgt ervoor dat die sneller, beter en soepeler verlopen.

'Het kan wél'

Dat goede gevoel leeft ook bij gedeputeerde Tjisse Stelpstra. "Het kan wél. Dat is onze drive en dat laten we ook zien. In de expeditie pakken we niet de traditionele overheidsrol. Het gebeurt echt buiten het provinciehuis. Samen met de partners gaan we het avontuur aan. Daarbij nemen we risico's, maar dat doen we zeker niet roekeloos." Stelpstra erkent dat aan de expeditie een zeer ambitieus doel is gekoppeld, maar noemt dat doel zeker niet onrealistisch. "We weten waar we willen komen. Op de top van de berg. Hoe we die bereiken? Geen idee, maar we zijn begonnen met lopen. Het kan zijn dat het wat langer lopen is dan verwacht, maar dat is juist het mooie van een expeditie. Stel dat we onze doelstelling voor 80 procent halen; dat zou toch geweldig zijn? Het einddoel is duidelijk, onderweg bepalen we de volgende stappen." Hussels beaamt: "Met de huidige technieken is het misschien nog niet mogelijk, maar de ontwikkelingen volgen elkaar in rap tempo op. En je moet jezelf en je omgeving alert maken en blijven uitdagen."

Die uitdaging zit voor de provincie ook in de vorm, vertelt Stelpstra. “We laten ons als provincie nog wel eens leiden door belemmeringen. Ik kan wel tien redenen bedenken waarom we die berg niet moeten beklimmen. Maar de expeditie werkt anders. Het gaat uit van optimisme, van de gedachte dat het idee van een ander altijd beter is dan jouw idee. Ook als iets mislukt. Dat is oké, dan kiezen we gewoon een ander pad.”

Versnellingsteams

Bij de expeditie zijn een groot aantal partners betrokken. Veel van hen zijn samengebracht in de zogenoemde versnellings-teams. Dit zijn er zes: Overheden, Verhuurders, Marktpartijen, Particulieren, Huurders en Collectieven. Ieder versnellingsteam heeft een vertegenwoordiger die ook in het overkoepelend expeditieteam zit. Zij komen zes keer per jaar samen om nieuwe ideeën en initiatieven uit te wisselen. Zo weet iedereen wat er speelt en kunnen er eenvoudig verbindingen worden gelegd. “Naast kennis en ervaring uitwisselen, kijken ze ook naar wat zij nodig hebben om te versnellen en het doel te halen. Samen gaan we dan op zoek naar mogelijkheden. Gelijkgestemden bij

elkaar brengen: dat werkt”, vertelt Hussels enthousiast.

En dat de expeditie zelfs tot ver over de provinciegrenzen positief ontvangen wordt, stemt het tweetal meer dan tevreden. “Ik mocht laatst tijdens een congres in Amersfoort vertellen over de expeditie”, vertelt Hussels. “De eerste reactie van iemand in de zaal was dat deze formule landelijk gekopieerd moet worden. Een beter compliment kunnen we niet krijgen.”

Toekomst

De Expeditie Energieneutraal Wonen is opgestart tijdens de vorige coalitie, maar ook in het nieuwe coalitieakkoord is een grote rol weggelegd voor de ontdekkingsreis. “Het is een goede manier van werken”, legt Stelpstra uit. “Het zou dood- en dood-zonde zijn als we er niks meer mee zouden doen. Helemaal met het klimaatakkoord dat er nu ligt. Het is ondenkbaar dat we er dan geen energie meer in zouden steken. Ook omdat er nog een mooie uitdaging ligt: hoe houden we de overstap naar energie-neutraal voor iedereen betaalbaar? De expeditie is daar een heel goede ontdekkingsvorm voor.”

De versnellings teams

Particulieren
Overheden
Collectieven
Huurders
Verhuurders
Marktpartijen

Wie naar het organogram kijkt van de organisatie van de Expeditie, ziet niet het welbekende harkje, maar juist een bloem. Ieder bloemblaadje stelt een versnellingsteam voor, waarin de meeste partners van de Expeditie bij elkaar zijn ondergebracht. Een versnellingsteam bestaat uit een groep partners met dezelfde achtergrond die samen werken aan hetzelfde doel.

De expeditie telt zes versnellingsteams: Particulieren, Overheden, Collectieven, Huurders, Verhuurders en Marktpartijen. Gemiddeld komt ieder team zes keer per jaar samen om ideeën en initiatieven uit te wisselen. Ook kijken de teams naar wat zij nodig hebben om te versnellen en de doelen te halen. Ieder versnellings-team heeft een teamleider die als vertegenwoordiger ook in het overkoepelende Expeditieteam zit. Zo weet iedereen wat er speelt en leggen we gemakkelijker de verbinding.

Bianca de Rijk

DE EXPEDITIE VERSTEVIGT DE SAMENWERKING

Binnen het versnellingsteam Overheden zijn alle Drentse gemeenten en de provincie vertegenwoordigd.

“Als gemeenten zetten wij ons er voor in dat woningeigenaren en huurders energieneutraal gaan wonen”, vertelt Bianca de Rijk van de gemeente Borger-Odoorn. “Dat is geen gemakkelijke opgave. Het grootste probleem is geld. We bespreken hoe we onze inwoners het beste kunnen helpen om van het aardgas af te gaan. In Hoogeveen zetten ze bijvoorbeeld een waterstofwijk op, waarin ze huizen willen verwarmen met een cv-ketel op waterstof. Daar kunnen andere gemeenten wat van opsteken. Ook kunnen we van elkaar leren op het gebied van communicatie, ruimtelijke ordening en monitoring. En hoe we de verschillende beleidsterreinen met elkaar weten te verbinden.”

Het is daarbij van belang om per gemeente te kijken wat werkt. “Borger-Odoorn is een typische plattelandsgemeente”,

legt De Rijk uit. “We zijn qua bedrijven- en inwonersaantal kleiner dan een stedelijke gemeente zoals Assen. Als wij de gasaansluiting weg zouden halen, houden we geen warmte-bron meer over. Daarom kijken we per project naar wat we wel en niet kunnen toepassen. Zo zoeken wij bijvoorbeeld aansluiting met vergelijkbare gemeenten als Aa en Hunze en Tynaarlo.”

Bewustwording blijft een belangrijk thema. De Rijk: “Inwoners moeten het niet alleen voor het geld doen, maar ook weten waarom ze het doen. Ze kunnen wel zonnepanelen laten leggen, maar als ze vervolgens continu het licht aan laten staan, komen we geen stap verder.” Naast de lopende projecten werken gemeenten ook aan de Regionale Energie Strategie (RES): de invulling van het Klimaatakkoord op regionaal niveau. “We hebben elkaar nodig om dat te ontwikkelen. Drentse gemeenten werken sowieso al heel goed samen, maar door de Expeditie vinden we elkaar nóg sneller. Zo kunnen we Drentse inwoners nog beter helpen.”

BELANGRIJKE ROL VOOR LOKALE ENERGIE- COLLECTIEVEN

Het versnellingsteam Collectieven speelt een belangrijke rol voor lokale energie-collectieven.

Collectieven zijn bewonersgroepen die gezamenlijk de stap naar verduurzaming maken. Denk aan energiecoöperaties en lokale werkgroepen. Een aantal van deze collectieven is partner van de Expeditie. Het versnellingsteam Collectieven bestaat vanaf de start grotendeels uit organisaties die deze collectieven helpen. Die ondersteunende partijen zijn gaan samenwerken binnen de Energiewerkplaats Drenthe. De Energiewerkplaats heeft dan ook de rol als versnellingsteam Collectieven opgepakt.

“De partijen die werkzaam zijn binnen de Energiewerkplaats Drenthe komen vaak bij elkaar. Zo kunnen we de signalen van de lokale groepen, zoals de energiecoöperaties en de Buurkrachtteams snel doorvertalen naar de doelen van de Expeditie”, vertelt Christiaan Teule van Natuur en Milieu-federatie Drenthe. “Daarnaast adviseren en ondersteunen we de provincie en lokale coöperaties bij subsidies. En we werken mee aan het vormgeven van de provinciale wijkaanpak.”

De Expeditie is een goede kapstok; je vindt sneller een efficiëntere methode om samen te werken, vindt Teule. “Overheden en ondersteuners delen sneller kennis met elkaar

en kunnen eerder afspraken maken. Maar het kan nog beter! In Groningen hebben ze bijvoorbeeld een heel goed ondersteunings- en kennisprogramma voor organisaties zoals de Energiewerkplaats. Wij zijn inmiddels in gesprek met de provincie om hier een soortgelijk programma te creëren. Nóg een voordeel van de Expeditie.”

Christiaan Teule

EEN NIEUW NETWERK VOOR HUURDERS

Het versnellingsteam Huurders heeft dankzij de Expeditie haar netwerk in energiereductie verstevigd.

Het versnellingsteams Huurders bestaat uit diverse huurders-organisaties. Pier Schipper is vanuit huurdersplatform Mit En Veur Mekaor (MEVM) aangesloten. Hij is erg tevreden over de kansen die het versnellingsteam biedt. "Je zit letterlijk aan de juiste tafel. Hierdoor kun je een mooi netwerk opbouwen."

Als voorbeeld noemt hij de Early Bird-bijeenkomsten. "De Early Bird is een van de resultaten uit het versnellingsteam. Die bijeenkomsten worden twee keer per jaar georganiseerd door de versnellingsteams van huurders, verhuurders en overheden samen. Iedere keer met een ander thema. Zo leren we ter plekke van elkaar." Schipper ontdekte daardoor dat er initiatieven zijn die ook inzetbaar zijn voor huurders. "Neem bijvoorbeeld de actie Speur de Energieslurper. Ik had daar anders nooit van gehoord. Zonder de Expeditie zou ik niet weten waar we de kennis vandaan moeten halen."

Ook een belangrijke ontdekking: het gaat niet alleen om bewustwording, maar ook om slimme oplossingen, merkt Schipper. "We kennen nu meerdere energiebesparende producten, zoals een energiezuinige koelkast, handige apps en displays waarop je realtime je gebruik kunt zien. Maar hoe krijgen we dit nu bij huurders die niet zoveel te besteden hebben? Dat is iets waar we ons over moeten buigen. Wat dat betreft zijn we nog maar net begonnen met de Expeditie."

Pier Schipper

BETERE RESULTATEN DANKZIJ BUNDELING

Het versnellingsteam Verhuurders probeert zo veel mogelijk meters te maken door kennis te delen.

Het versnellingsteam Verhuurders bestaat uit acht woningcorporaties. "Wij proberen zo veel mogelijk kennis met elkaar te delen, bijvoorbeeld op Early Bird-bijeenkomsten. Welke stappen kunnen we zetten om verder te komen?", vertelt Jaap Boekholt, directeur bij woningstichting De Volmacht. "We delen naast kennis ook resultaten en positieve en negatieve ervaringen met elkaar." Naast woningcorporaties worden ook gemeenten en huurdersorganisaties daarvoor uitgenodigd.

Boekholt vindt dat er op lokaal niveau veel wordt opgepakt. "Woningcorporaties voeren allemaal hun eigen maatregelen door in hun eigen werkgebied. Domesta en Woonborg hebben bijvoorbeeld veel zonnepanelen op hun woningen laten plaatsen. Wij, De Volmacht, zijn nu bezig met warmtepompen. Ook organiseren we informatieavonden. De laatste tijd is bewustwording belangrijk. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat bewoners op de hoogte blijven van verschillende technieken? En hoe kunnen ze hun energieverbruik aanpassen? Van deze informatieavonden leren ook andere corporaties. Zo kun je met elkaar meters maken."

In Drenthe richten de woningcorporaties zich binnen het thema duurzaamheid op meerdere vlakken. Ze doen niet alleen mee met de Expeditie, maar ook aan Drenthe Woont Circulair, de

Jaap Boekholt

Regionale Energiestrategie en natuurlijk het Klimaatakkoord. Boekholt: "We hebben daarom een agendacommissie die alle duurzaamheidszaken bundelt en in de gaten houdt wat er op dat moment speelt. Zo schalen we ons team op en krijgen we nog betere resultaten."

Herald Noot

HOUD DUURZAAMHEID DICHT BIJ MENSEN

Het versnellingsteam Marktpartijen motiveert (bouw)bedrijven om duurzame oplossingen toe te passen in hun bedrijf en bij hun klanten.

Herald Noot, directeur van Mebatherm in Roden, zit in dit versnellingsteam als vertegenwoordiger van het bedrijfsleven. Het versnellingsteam organiseert bijvoorbeeld voorlichtingen. Zo stimuleren ze de markt om optimaal de kansen die er liggen te benutten. Noot: "Er zijn veel bijeenkomsten voor bedrijven over duurzaamheid. Daarom maken we onze voorlichtingen zo aantrekkelijk mogelijk, met boeiende sprekers als Diederik Samsom. Tegelijkertijd zijn we kritisch als het gaat over de deelnemers. Wij willen de koplopers; de bedrijven die zich er werkelijk voor inspannen. Aanmelden als partner van de Expeditie is eenvoudig, maar uiteindelijk moet je wel iets gaan doen."

Binnen de Expeditie hebben initiatieven een grote kans van slagen, vindt Noot. "Door de samenwerking tussen de versnellingsteams stijgt de aandacht voor duurzaamheid bij mensen. Neem het overdonderende succes van het initiatief Zongemak. Er zijn echt meters gemaakt. Ik heb al veel initiatieven voorbij zien komen maar in het geval van de Expeditie worden zaken daadwerkelijk gerealiseerd."

Maar we zijn er nog niet, vindt Noot. "De aandacht van mensen verslapt snel, dus je moet altijd zichtbaar blijven. Ook al staat duurzaamheid vanwege drukte en het ontbreken van kundig personeel bij sommige bedrijven laag op de agenda; bedrijven moeten continu vertellen dat ze hiermee bezig zijn. En houd het lokaal: vertel niet dat de wereld anders vergaat, maar dat het nodig is om onze eigen leefomgeving te verbeteren. Zo blijft het dicht bij mensen."

CONTINU ZICHTBAAR DANKZIJ VERSNELLINGS- TEAM PARTICULIEREN

Het versnellingsteam Particulieren is een bijzonder team: een samenwerkingsverband dat zich richt op de individuele woningeigenaar.

Het versnellingsteam Particulieren zet zich in voor de belangen van woningeigenaren. Wat hebben zij nodig om te verduurzamen en hoe kunnen wij hen daarbij helpen? Wat dit versnellingsteam bijzonder maakt is dat de samenwerking tussen de betrokken partijen wordt vormgegeven met het Drents Energieloket. "Dat loket was er immers al", legt Jannetje Kolijn van het Drents Energie Loket uit.

In het Drents Energieloket hebben alle Drentse gemeenten, provincie Drenthe, NMF Drenthe, Bouwend Nederland en Techniek Nederland hun krachten gebundeld. "We werkten al een aantal jaren samen", vertelt ze verder. "Daarom besloten we die samenwerking te versterken en geven we via het loket invulling aan het versnellingsteam." Om particulieren bij de verduurzaming te helpen, heeft het Drents Energieloket een speciale helpdesk en organiseert het verschillende campagnes en bijbehorende informatiebijeenkomsten. "Denk aan spotjes op RTV Drenthe en een campagne op sociale media", geeft Kolijn als voorbeelden. "We willen het hele jaar door zichtbaar zijn."

Jannetje Kolijn

Kolijn is zeer tevreden over de samenwerking binnen de Expeditie. Ze vergelijkt de structuur met een netwerkorganisatie. "Het is laagdrempelig, maar er wordt ook echt iets ingebracht. Het is niet alleen lid zijn van een soort vriendengroepje. En het vertrouwen dat we krijgen van de provincie is bijzonder. We krijgen echt de ruimte om onze eigen koers te bepalen."

Bewustwording

De eerste stap

Energiebesparing begint bij bewustwording. Bij kennis en inzicht in het probleem én in de mogelijke oplossingen. Daarom is het de eerste stap op weg naar besparing. Maar hoe zorgen we hiervoor? Door Drenten te laten ontdekken hoeveel energie ze verbruiken en door ze mogelijkheden en oplossingen aan te reiken.

Binnen Bewustwording leest u verhalen over diverse projecten. Zo ontdekt u hoe onze partners zich hiervoor inzetten. Bijvoorbeeld het project 10.000 Duur-

zame Huishoudens, waarin Drenten inzicht krijgen in hun verbruik door zélf te gaan speuren naar de energieslurpers in huis. Energiecoaches staan paraat om ze vervolgens verder te helpen in het nemen van concrete stappen. Of neem de Bewonersavonden van het Drents Energieloket, waar bewoners worden geïnformeerd over wat verduurzaming inhoudt en wat ze zelf kunnen doen. Mooie verhalen over bijzondere projecten met hetzelfde doel: ervoor zorgen dat Drenten de eerste stap op weg naar energiebesparing zetten.

VEERTIG NIEUWE ENERGIECOACHES IN DRENTHE

Energiecoaches spelen een belangrijke rol bij het vergroten van bewustwording onder woningeigenaren. Dit jaar worden er 40 Drentse energiecoaches opgeleid. Ook de Woonbond (belangenvereniging voor huurders) heeft in 2018 energiecoaches opgeleid. Daarmee komt het aantal in totaal op 100.

Drentse Energiecoaches informeren andere Drentse woningeigenaren over laagdrempelige energiebesparende maatregelen in hun woning. Ze voeren een gratis energiescan uit bij de mensen thuis. De wervingscampagne voor nieuwe energiecoaches startte begin dit jaar. De aanmeldingen stroomden binnen. "Via de lokale energiecoöperaties kwamen de meeste aanmeldingen", vertelt Xandra van Zon van Natuur en Milieufederatie Drenthe (NMF Drenthe). "Het onderwerp energiebesparing leeft enorm."

De aspirant-energiecoaches volgden dit jaar een vijf weken durende opleiding, gegeven door energieadviesbureau Zuinig-Wonen en NMF Drenthe, verdeeld over vier groepen over het jaar. In november studeerde de laatste groep af. Van Zon: "Het idee is dat de energiecoaches vanuit de lokale energiecoöperaties aan de slag gaan. Verzoeken voor een gratis energiescan bij het Drents Energieloket, worden doorgezet naar de lokale energiecoaches. Er zijn 40 energiecoaches opgeleid. Een mooi aantal, maar niet genoeg voor heel Drenthe. Gelukkig zijn gemeenten geïnteresseerd in lokale energiecoaches, zoals de gemeente Westerveld. Daar zet de lokale energiecoöperatie een traject op voor dezelfde opleiding."

Van Zon ziet ook nog kansen bij de follow-up na de energiescan. "Mensen willen na een bezoek van een energiecoach herinnerd worden aan de volgende stap. Daar is de coach in principe niet voor bedoeld. Wij gaan bekijken hoe we dat gaan inrichten. Voorlopig is er nog veel te ontdekken en te pionieren."

'Het onderwerp energiebesparing leeft enorm'

Project: De Drentse Energiecoaches aan huis
Plaats: Gehele provincie Drenthe
Partners: Drents Energieloket, Natuur en Milieufederatie Drenthe en provincie Drenthe
Meer informatie: www.drentsenergieloket.nl/drentse-energiecoach

'EEN ECHTE WIN-WINSITUATIE'

Bijna alle 225 Drentse buitensportverenigingen zijn actief bezig met het verduurzamen van hun sportaccommodaties. Drenthe Sport Duurzaam kijkt met de verenigingen mee. Hoe kunnen zij besparen op hun energierekening?

Het samenwerkingsverband Drenthe Sport Duurzaam ondersteunt buitensportverenigingen - die de accommodatie in eigen beheer of exploitatie hebben - bij het opstellen van een verduurzamingsplan. Dit doet het samenwerkingsverband op basis van een gratis energiescan. Deze scan geeft verenigingen een eerste indicatie van hoe het gesteld is met hun accommodatie, hoe zij hun energieverbruik kunnen verminderen en wat die vermindering de vereniging oplevert. Sportverenigingen kunnen bij het verduurzamen gebruik maken van de speciale Energiele-

ning Sport Drenthe van de Drentse Energie Organisatie. Ook zijn er verschillende subsidies. "Het gaat in eerste instantie om het milieuaspect, maar verduurzamen helpt verenigingen ook met het verlagen van hun lasten", legt projectleider Paul van Dijk uit. "Zo blijft breedtesport voor iedereen toegankelijk. Een echte win-winsituatie dus."

Van Dijk noemt VV Noordscheschut als één van de geslaagde voorbeelden. De voetbalvereniging werd al eens uitgeroepen tot duurzaamste sportvereniging van Drenthe. "Zij doen er alles aan om niet alleen zo veel mogelijk energie te besparen, maar ook om zelf energie op te wekken." Zo schafte de vereniging zelf zonnepanelen aan en vergat daarbij haar leden en de omwonenden niet. Zij mochten ook deelnemen en profiteerden zo van de voordelen van collectieve inkoop.

Project: Drenthe Sport Duurzaam
Plaats: Gehele provincie Drenthe
Partners: SportDrenthe, Drents Energieloket, Natuur en Milieufederatie Drenthe en Drentse Energie Organisatie
Meer informatie: www.drenthesportduurzaam.nu

MET DE ENERGIESLURPER INZICHT IN HET ENERGIEVERBRUIK

In het project 10.000 Duurzame Huishoudens gaan Drenten aan de slag met energiebesparing. Dit doen ze met behulp van 'Speur de Energieslurper': een koffer met daarin energieverbruiksmeters.

Met de koffer meten bewoners op een eenvoudige en snelle manier het energieverbruik van elektrische apparaten in de woning. Van vriezer tot televisie en van elektrische tandenborstel tot telefoonoplader. Speur de Energieslurper wordt in verschillende projecten ingezet. Zo kunnen ook energiecoaches er gebruik van maken. Het project 10.000 Duurzame Huishoudens is een echt Expeditieproject. "We gebruiken dagelijks ontzettend veel elektrische apparaten", legt Carina Wiekens van de Hanzehogeschool Groningen uit. "De energieverbruiksmeters

geven bewoners inzicht in hoeveel en met welke apparaten ze energie verbruiken. De actie is dichtbij - want het wordt thuis uitgevoerd - en heel concreet. Per apparaat krijgen deelnemers namelijk informatie over hoeveel het energieverbruik kost per jaar."

De deelnemers zijn ingedeeld in verschillende groepen die aan het einde van de testfase tijdens speciale deelnemersbijeenkomsten bij elkaar komen. "Dan vergelijken en bespreken we de resultaten", vertelt Wiekens. "Dat is heel interessant, want soms hebben burens vriezers met dezelfde inhoud, maar verbruikt de ene vriezer twee tot drie keer meer energie." Zo leren huishoudens van elkaar en versnellen ze gezamenlijk de energietransitie in hun omgeving.

Project: 10.000 Duurzame Huishoudens
Plaats: Gehele provincie Drenthe
Partners: Hanzehogeschool Groningen, provincie Drenthe en diverse praktijkpartners
Meer informatie: www.hanze.nl/nld/onderzoek/speerpunten/energie/10-000-duurzame-huishoudens

EEN KIJKJE NEMEN IN DUURZAME HUIZEN

Veel mensen willen verduurzamen maar zijn eerst benieuwd naar hoe zoiets in de praktijk werkt. Daarom is er de Nationale Duurzame Huizen Route. In 2018 namen ruim 400 inwoners uit Drenthe een kijkje bij duurzame huizen.

Het duurzaamste huis van Drenthe is gemaakt van hout, stro en leem. Hier woont Stieneke Lucassen met haar man Huub Onland. Ieder jaar zetten zij de deuren open bij de Nationale Duurzame Huizen Route. "Mensen vragen altijd of het comfortabel wonen is", vertelt Lucassen. "Wij hebben een heel prettig binnenklimaat. We houden ons huis warm dankzij de dikke muren van stro en het driedubbel glas. Ons huis heeft een luchtvochtigheid tussen de 50 en 60 procent, want het leem werkt vochtregulerend. Het is een heel gezond huis dat weinig energie kost."

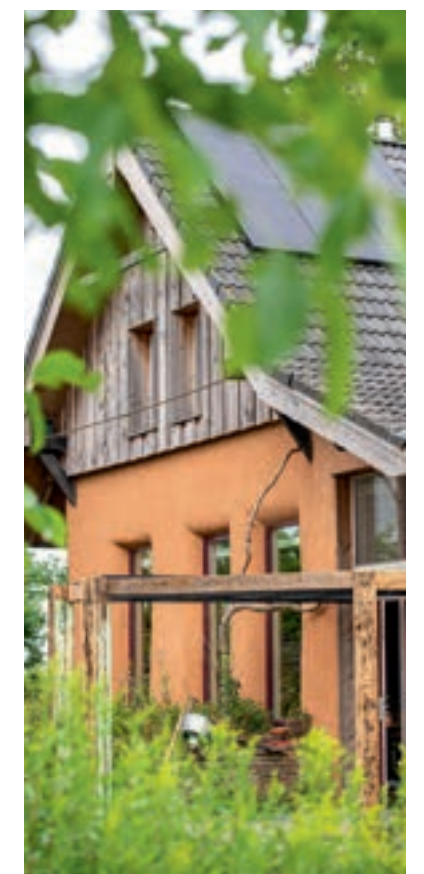
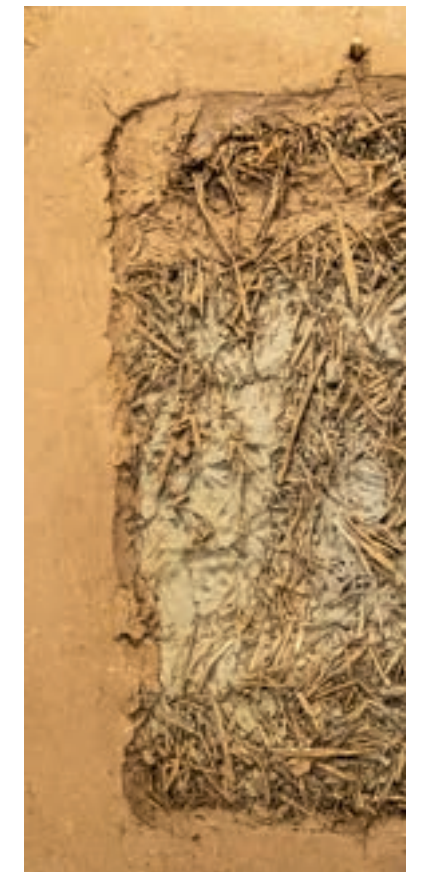
Het idee voor dit huis ontstond tien jaar geleden. "Wij zijn onze aarde aan het bevreten. Dus als je daar iets aan kunt doen, moet je dat ook doen vinden wij."

**'ALS JE GEDULD HEBT, EN JE DE TIJD
NEEMT OM BEWUSTE KEUZES TE MAKEN,
ZIJN AL JE WENSEN HAALBAAR'**

We hebben het huis samen gebouwd en bewust de tijd genomen voor het proces. We hebben zelf de regie gehouden en geen aannemer ingeschakeld. Mijn man nam samen met een timmerman het leeuwendeel voor z'n rekening. Als je geduld hebt, en je de tijd neemt om bewuste keuzes te maken, zijn al je wensen haalbaar. Juist dat laten we graag zien tijdens de Duurzame Huizenroute: zo kan het ook." Dit jaar vond de Duurzame Huizenroute plaats op 2 en 9 november.

Project: Duurzame Huizen Route
Plaats: Gehele provincie Drenthe
Partners: 12 Drentse gemeenten, 30 woningeigenaren en de Nationale Duurzame Huizen Route
Meer informatie www.duurzamehuizenroute.nl/drenthe

'DE TRANSITIE BEGINT EN EINDIGT BIJ DE BEWONER'

Om de energietransitie te laten slagen, moeten vooral bewoners op een eerlijke en transparante manier worden geholpen. Daarom vertelt adviesbureau Business Development Holland tijdens diverse bewonersavonden over verduurzaming.

"De energietransitie begint en eindigt bij de bewoner", vertelt Peter Wagener, directeur van Business Development Holland (BDH) uit Harderwijk. "Daarom ondersteunen wij binnen de expeditie energietoepassingen en bewoners met informatie. Dat doen we tijdens speciale informatieavonden en Bespaarmarkten van het Drents Energie Lokaal, waar we presentaties geven." De duurzaamheidsspecialist is onder de indruk van dat wat er in Drenthe al gebeurt: "Drenthe loopt voor. Vaak ga ik na zo'n bijeenkomst hier met meer energie naar huis dan dat ik kwam."

BDH denkt als adviesbureau mee over verduurzaming binnen de woningbouw. Wagener verwacht dat ook warmtepompen een steeds grotere rol gaan spelen in die transitie. "Voor moderne woningen vormen zij voor vervanging van de cv-ketel de meest voor de hand liggende uitkomst. En - mits je groene stroom gebruikt - een heel efficiënte en duurzame oplossing." Maar verduurzaming zit hem volgens Wagener ook in kleinere veranderingen, zoals isolatie. "Tijdens presentaties geven we mensen daarvoor handvatten. Wat kun je morgen al zelf doen? Vaak moet je er gewoon even op gewezen worden, want het kan echt heel simpel zijn."

Project: Bewonersavonden
Plaats: Gehele provincie Drenthe
Partners: Business Development Holland (BDH) en provincie Drenthe
Meer informatie www.bdho.nl

PURE CONSUMENTEN-PSYCHOLOGIE

Energieneutraal wonen is niet voor iedereen vanzelfsprekend, vooral niet voor leden van VvE's. Adviesbureau Segon besteedt daarom veel aandacht aan het vergroten van inzicht en het wegnemen van drempels.

Een VvE maakt eigenlijk maar eens per tien jaar een grote beslissing, zoals het renoveren van het dak, legt Joost Schretlen, partner bij Segon, uit. Pas dan kijkt de VvE naar mogelijkheden op het gebied van energiebesparing. "Daarom organiseren we elke drie maanden een informatieavond, met iedere keer een ander thema, zoals juridische zaken of financiering. We nodigen per gebied VvE's uit. Voor ons is het dan zaak om het aanbod zó verleidelijk te maken dat de VvE er niet omheen kan."

Je moet binnen een VvE namelijk voldoende draagvlak hebben om zo'n project uit te voeren, anders lukt het niet."

De VvE staat voor diverse keuzes in de aanpak, de financiering en de uitvoering. En ook heel belangrijk: steunt de gemeente ons? "Die zorgfunctie wordt steeds belangrijker", vertelt Schretlen. "Daarom nemen wij gemeenten hierin mee, omdat iedereen mee moet doen. Dat geeft vertrouwen aan de VvE's. We proberen alle problemen te tackelen met psychologen, bouwfysica en adviseurs. Pure consumentenpsychologie. En dat werkt. TNO zit niet voor niets aan tafel om de klantreis voor VvE's inzichtelijk te maken voor heel Nederland. De ervaringen die wij hebben opgedaan in Drenthe en andere plaatsen zoals Groningen en Rijswijk vormen daarvoor een mooie basis."

Project: Informatieavonden VvE's
Plaats: Gehele provincie Drenthe
Partners: Segon en provincie Drenthe
Meer informatie www.segon.nl

SOCIALE ENERGIETRANSITIE: KWESTIE VAN LANGE ADEM

Mensen met een smalle beurs hebben vaak wel iets anders aan hun hoofd dan de energietransitie. Feit is dat juist zij meestal in woningen wonen met een hoge energierekening. Hoe bereik je deze doelgroep?

Drenthe zette samen met de provincies Fryslân en Groningen en 16 noordelijke gemeenten op de Klimaatop Noord 2017 een handtekening onder een afspraak. Hierin staat dat er een actieplan moet komen om 'huishoudens met een smalle beurs' in de gelegenheid te stellen deel te nemen aan de energietransitie. Dat actieplan ligt er sinds oktober 2018. Eén van de onderdelen in het actieplan is de inzet van energicoaches, een effectief gebleken manier om deze doelgroep te bereiken. Een uitdaging voor gemeenten is samenwerking. "Onderling, bijvoorbeeld de afdelingen Sociale en Fysiek Domein, maar ook met andere gemeenten", vertelt Ugo Leever van de provincie

Drenthe. "Zeker omdat ze zelf vaak te weinig menskracht en hoge ambities hebben. Samenwerking is dan de oplossing." Zo zitten er 5 noordelijke gemeenten samen met 12 andere gemeenten uit Nederland in een Community of Practice. Ze bedenken, delen en testen mogelijke oplossingen voor deze doelgroep, bijvoorbeeld qua financiering of communicatie. "De juiste aanpak voor de sociale energietransitie vinden is een kwestie van lange adem", vindt Leever. "De oplossing ligt niet voor de hand. Maar door dit actieplan hopen we als regio een bijdrage te leveren."

Project: Sociale Energietransitie - Intentieverklaring
Plaats: Noord-Nederland
Partners: 3 noordelijke provincies en 16 noordelijke gemeenten
Meer informatie www.klimaatopnoord.nl

VIJF DRENTSE BUURTHUIZEN WORDEN ENERGIENEUTRAAL

Buurthuizen krijgen de kans om energieneutraal te worden dankzij een speciale voucherregeling van de provincie Drenthe en Brede Overleggroep Kleine Dorpen (BOKD). Buurthuis 't Trefpunt van de buurtschappen Holthe, Lieving en Makkum is daar één van.

De 600 bewoners van de drie buurtschappen bij Beilen kunnen in het buurthuis terecht voor onder meer lessen yoga, biljarten en allerlei activiteiten van de buurtvereniging. Om de kosten voor de exploitatie te drukken, werden er in 2017 op het dak van het buurthuis zonnepanelen aangelegd. "Inmiddels wekken we zelf onze electra op", vertelt Albert Gils van 't Trefpunt. "Maar we

willen ook van het aardgas af. Dat wordt immers steeds duurder en we willen een voorbeeld zijn voor onze buurt."

Samen met buurthuizen in Ansen, Drouwen, Geesbrug en Grolloo doet 't Trefpunt mee aan een speciale regeling van de provincie. Onder begeleiding van Drentse KEI wordt gekeken hoe de buurthuizen energieneutraal kunnen worden. "Binnenkort krijgen we een advies met daarin de mogelijkheden", legt Gils uit. Afhankelijk van dat advies besluit het bestuur welke maatregelen wanneer worden genomen. Maar daarna houdt het - als het aan Gils ligt - niet op: "Ons gebouw staat op 2 hectare grond. Waarom zouden we die ruimte niet gebruiken om zelf groene stroom te gaan opwekken voor de hele buurt?"

Project: Voucherregeling buurthuizen
Plaats: Ansen, Drouwen, Geesbrug, Grolloo en Holthe, Lieving & Makkum
Partners: Dorps- en buurthuizen, Drentse KEI, BOKD en provincie Drenthe

'WIJ ZIJN VOORAL VAN HET DOEN'

Als brancheorganisatie behartigt Bouwend Nederland de belangen van bedrijven in de bouw en infrastructuur. Die rol heeft de organisatie ook binnen de Expeditie Energie-neutraal Wonen. Daarnaast is Bouwend Nederland 'aanvoerder' van het versnellings-team Marktpartijen.

"We staan voor zo'n grote maatschappelijke opgave, dat iedereen aan de slag moet", vertelt Kees Vianen, adviseur Duurzaamheid bij Bouwend Nederland Regio Noord. "Overheid, bewoners, bedrijven, woningcorporaties, huurders", somt hij op. "Dat betekent ook dat er veel werk aan komt. Dat biedt kansen voor het bedrijfsleven. Daarom willen we mensen meenemen in het verhaal en bedrijven enthousiast maken zodat ze ook echt mee gaan doen." Volgens Vianen is de expeditie daar zeer geschikt voor: "Er zit zo veel energie in de expeditie. We geloven echt dat we dingen voor elkaar kunnen krijgen en zo laten zien wat er al kan."

Om partijen te enthousiasmeren is Bouwend Nederland niet alleen bij diverse projecten binnen de expeditie betrokken, ook organiseert het regelmatig bijeenkomsten. Tijdens die bijeenkomsten staat het activeren van het bedrijfsleven centraal. "Voor welke opgave staan we? Wat betekent dat voor het bedrijfsleven? Welke rol kunnen zij spelen?", geeft Vianen als voorbeeldonderwerpen. "Belangrijk, want hoewel we praten best leuk vinden, zijn we vooral van het doen."

Project: Bouwend Nederland - marktstimulatie
Plaats: Gehele provincie Drenthe
Partners: Bouwend Nederland, provincie Drenthe en Techniek Nederland
Meer informatie www.bouwendnederland.nl

DRENT BLIJFT ER WARMPIES BIJ ZITTEN

De afgelopen vier jaar organiseerde het Drents Energieloket iedere winter Bespaarmarkten voor particuliere woningeigenaren. Het aantal bezoekers is door de jaren heen flink gestegen, en dat zorgt voor een nieuw inzicht.

De informatieavond over woningisolatie en duurzame verwarming heeft als motto 'Drent zit er warmpjes bij' en werd in de winter van 2018-2019 georganiseerd in tien Drentse gemeenten. Er stonden allerlei lokale bedrijven op de markt en daarnaast gaven het Drents Energieloket en adviesbureau Business Development Holland presentaties over aardgasloos wonen, energiebesparende maatregelen, financiële mogelijkheden en tips.

"Gasloos en energieneutraal wonen leefde in 2015 helemaal niet", legt Xandra van Zon van NMF Drenthe uit. "Tot de komst

van het Klimaatakkoord en vooral door de aandacht voor de Groningse aardgasproblematiek. Vanaf toen gingen we van gemiddeld 70 tot 80 bezoekers naar 150 tot 200 bezoekers per avond. Het afgelopen seizoen bezochten in totaal meer dan 1600 bezoekers de Bespaarmarkten."

'WE RICHTEN ONS KOMENDE WINTER MEER OP HET TYPE BOUWJAAR VAN DE WONING'

Zo'n groot bezoekersaantal is natuurlijk een succes, maar maakt het lastig mensen informatie op maat te geven. "Een jaren 30-woning heeft andere maatregelen nodig dan een jaren 70-woning", licht Van Zon toe. "Daarom ontwikkelen we de Bespaarmarkten continu door en richten we ons komende winter meer op het type bouwjaar van de woning. Zo kunnen we het publiek van meer specifieke informatie voorzien."

Project: Bespaarmarkten Drents Energieloket
Plaats: Gehele provincie Drenthe
Partners: Drents Energieloket, Natuur en Milieufederatie Drenthe, 12 Drentse gemeenten, SLIM wonen met energie en provincie Drenthe
Meer informatie www.drentsenergieloket.nl/bespaarmarkten/

De Krant (feb 2019) - fotograaf: Arjan Boer

Meters maken Aan de slag

Na bewustwording is het tijd om actie te ondernemen en daadwerkelijk energie te besparen. Daarvoor zijn zat mogelijkheden. Bijvoorbeeld isolatie, HR+++ glas, zonnepanelen, warmtepompen en zonnboilers. Om het nog makkelijker te maken kunnen mensen zich aansluiten bij energiecoöperaties: lokale bewonersgroepen die energieinitiatieven ontplooiën in hun eigen woongebied. Het aantal coöperaties blijft maar groeien.

Onder Meters maken vallen dan ook de projecten met oplossingen en mogelijkheden die ervoor zorgen dat mensen echt verder komen. Denk aan informatievoorziening bij het Drents Energieloket. Of de Energiebespaarlening van het Nationaal Energiebespaarfonds. Hiermee kunnen Drenten tegen een voordelig rentetarief een lening aangaan om maatregelen door te voeren. Dankzij deze projecten kunnen mensen echt iets gaan doen: aan de slag!

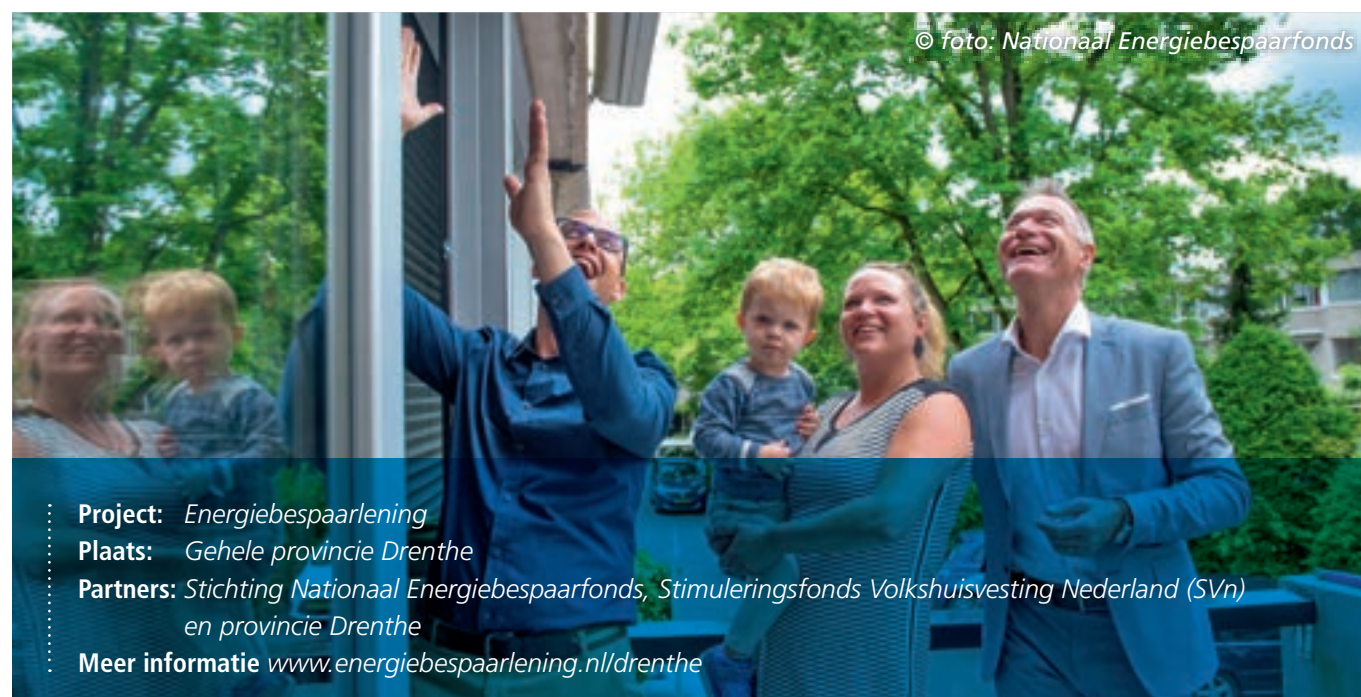
DRENTSE ENERGIEBESPAARLENING GROOT SUCCES

Een zeer lage rente, geen afsluitkosten en boetevrij vervroegd kunnen aflossen. Allemaal voordelen van de Energiebespaarlening, een laagdrempelige lening voor woningbezitters.

De Energiebespaarlening van het Nationaal Energiebespaarfonds helpt woningbezitters, VvE's en sinds kort ook schoolbesturen met het financieren van energiebesparende maatregelen. Zo krijgen zij niet alleen de kans om iets goeds te doen voor het milieu, het levert hen ook lagere energielasten, meer woon- of leefcomfort en waardebehoud of zelfs waardevermeerdering op. "We willen het mensen mogelijk maken om hun woning nu al te verduurzamen", legt fondsmanager van het Nationaal Energiebespaarfonds Heleen Plante uit. "Het alternatief is sparen, maar dan ben je vaak jaren verder voordat je bijvoorbeeld je woning

kunt isoleren. Nu kun je meteen aan de slag. Daar profiteer je dubbel van omdat zo ook je energierekening wordt verlaagd."

Het Nationaal Energiebespaarfonds is een landelijk fonds. De provincie Drenthe heeft ervoor gezorgd, dat inwoners van Drenthe sinds 2017 een lening kunnen afsluiten tegen een extra aantrekkelijke rente. "De provincie geeft namelijk nog een extra rentekorting van 1 procent", vertelt Plante. "Daardoor betaal je echt heel weinig rente. Mooi dat dat mogelijk is. Zo trekken we gezamenlijk de hele verduurzaming naar voren. En het heeft effect, want in Drenthe worden beduidend meer leningen aangevraagd en verstrekt dan in andere provincies." Inmiddels zijn er 10 Drentse VvE's die een lening hebben aangevraagd voor duurzame maatregelen. Daarnaast is dit jaar de 1500^e lening verstrekt in Drenthe.

Project: *Energiebespaarlening*

Plaats: *Gehele provincie Drenthe*

Partners: *Stichting Nationaal Energiebespaarfonds, Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederland (SVn) en provincie Drenthe*

Meer informatie www.energiebespaarlening.nl/drenthe

HOE KAN
COLLECTIEVE
INKOOP

*nóg
efficiënter?*

De vereniging SLIM wonen met Energie organiseert de collectieve inkoop 'Zongemak'. Een slimme inkoopactie om betaalbaar, betrouwbaar én gemakkelijk voor zonnepanelen of een zonneboiler te kiezen.

Mensen die meedoen aan Zongemak worden bezocht door een adviseur. Deze bekijkt het dak en bepaalt of de woning geschikt is voor zonnepanelen en/of een zonneboiler. Na het bezoek volgt een vrijblijvende offerte. Aan de hand van het aanbod kunnen mensen zelf kiezen of ze er gebruik van maken. Dankzij de grootschalige inkoop is het extra voordelig. Inmiddels hebben 648 mensen geprofiteerd van Zongemak, drie keer meer dan verwacht. Een flinke uitdaging, vertelt Piet-Jan Dijkstra van SLIM wonen met Energie. "We moesten er meteen voor zorgen dat er genoeg installateurs waren die alle werkzaamheden konden uitvoeren."

Op dit moment wordt er nog steeds hard gewerkt aan de uitvoering. Mooi, zo'n succes, maar hoe moet dat in de toekomst? "Drenthe steekt met kop en schouders uit boven de rest. Als je hier iets wil doen met energie, verloopt het plan op rolletjes, want alle partijen werken zó goed samen. In de uitvoering heb je daar rekening mee te houden. Het aanbod moet daarop voorbereid zijn. We zullen kijken hoe we het nóg efficiënter kunnen aanpakken." Is collectieve inkoop dan wel

een goed idee? Volgens Dijkstra wel. "Maar hoe laten we dat nog beter aansluiten op de enorme vraag in Drenthe. We weten nog niet precies hoe dat eruit gaat zien. Iedereen moet ervan kunnen profiteren. Als dat de weg is om het belang te dienen, dan moeten we dat gewoon doen."

Project: *Zongemak*

Plaats: *Gehele provincie Drenthe*

Partners: *SLIM wonen met Energie en provincie Drenthe*

Meer informatie www.slimwonenmetenergie.nl

DE HELE WIJK ENERGIENEUTRAAL

De wijkaanpak is een belangrijk element in de energietransitie. Het voordeel is dat je in een keer een hele wijk kunt aanpakken, zodat mensen samen de buurt leefbaar houden. In Drenthe vinden bijzondere initiatieven plaats in Emmen, Gieten en Hoogeveen. We lichten er één uit: de Wijk van de Toekomst in Gieten.

In de Wijk van de Toekomst staan twee thema's centraal: langer zelfstandig thuis blijven wonen en duurzaamheid. Circa 300 woningen worden levensloopbestendig gemaakt, ouderenzorg wordt in de wijk geïntegreerd en de woningen worden energieneutraal. Jaap Boekholt, directeur bij woningstichting De Volmacht, legt uit hoe dit tot stand is gekomen. "We hebben de thema's duurzaamheid en zorg gekoppeld. Zo sla je twee vliegen in één klap. Misschien niet de makkelijkste weg, maar het eindresultaat zal wel beter zijn."

Vier deelgebieden

De initiatiefnemers brachten de wensen van inwoners in beeld met behulp van enquêtes. Hieruit bleek dat de mensen de wijk

een 7,5 gaven. Daarna werd de wijk verdeeld in vier gebieden met elk hun eigen karakter. Boekholt: "In gebied A bouwden we een modelwoning, waarin we beide thema's op een grensverleggende manier verwerkten. Op basis van die woning interviewden we mensen die in hetzelfde type huis wonen. Toen bleken mensen plots ook bereid hun eigen grenzen te verleggen." In gebied B, het grootste gebied, stonden de koop- en huurwoningen door elkaar. Boekholt: "We probeerden die wijk te veranderen vanuit de inwoners. Maar we kregen de mensen niet enthousiast. Dus hier moeten we meer regie nemen. Jammer dat het niet werkte, maar qua proces heel leerzaam."

Stilte voor de storm

In de laatste twee gebieden, C en D, was de vraag: renoveren of vervangende nieuwbouw? "We zijn met de mensen gaan praten in drie sessies per wijkdeel en we organiseerden een excursie naar een andere wijk", legt Boekholt uit. "In beide gebieden ging uiteindelijk iedereen akkoord met vervangende nieuwbouw. Als je nu door de delen C en D rijdt, zie je niets. Maar achter de schermen gebeurt zo veel. Eigenlijk is het nog stilte voor de storm."

Ambassadeurs zijn belangrijk

De initiatiefnemers wisten van tevoren niet wat eruit zou komen. De vier deelgebieden kennen allemaal hun eigen aanpak. "Best heftige gevolgen voor een wijk die een mooie 7,5 kreeg", vertelt Boekholt. "Zo blijkt hoe belangrijk een goed referentiekader is. Neem dus geen genoegen met een tevreden wijk. En ook ambassadeurs zijn ontzettend belangrijk. Zij spelen een significante rol en kunnen andere particulieren overhalen. Gelukkig mag in Gieten het eindresultaat er straks zijn: een compleet nieuwe wijk met een nieuw hart."

Hoe doen ze het in Emmerhout?

In 2027 moet Emmerhout de eerste energieneutrale woonwijk van Emmen zijn. Een grote rol is hierin weggelegd voor de bewoners. In Emmerhout verenigden ze zich in 'Wijkbelangen Emmerhout' en bewonersbedrijf 'Op eigen houtje'. Er gebeurt veel in de wijk. Denk aan de nul-op-de-meter-woningen en de realisatie van het kindcentrum. Op dit moment verkennen de wijkorganisaties nog meer mogelijkheden en kansen. Met de omschakeling naar een energieneutrale wijk, willen de organisaties ook de woon- en leefomgeving verbeteren. Zodat Emmerhout een mooie wijk kan blijven voor haar inwoners.

Hoe doen ze het in Hoogeveen?

In Hoogeveen is geëxperimenteerd in een buurt met huur- en koopwoningen. De corporatie Domesta nam energiebesparingsmaatregelen in de huurwoningen. Bij de koopwoningen werden de eigenaren begeleid door de energiewinkel Hoogeveen Woont SLIM. Deze winkel maakt het verduurzamen van een woning heel eenvoudig. In de schappen liggen kant-en-klare pakketten en losse maatregelen voor verbeteringen. De energiewinkel verzorgt het gehele duurzaamheidstraject, van offerte tot oplevering. Van alle eigenaren van de 53 koopwoningen hebben 8 maatregelen doorgevoerd. Zo krijg je een buuraanpak waar iedereen van kan profiteren.

Project: Wijkaanpakken - Wijk van de Toekomst
Plaats: Gieten
Partners: Woningstichting De Volmacht, stichting Icare, Impuls Welzijn, Bouwend Nederland Regio Noord, Natuur en Milieufederatie Drenthe, gemeente Aa en Hunze en provincie Drenthe
Meer informatie www.devolmacht.nl

PROFESSIONELE ONDERSTEUNING VOOR

energie- coöperaties

Om alle Drentse energiecoöperaties te kunnen helpen stelde de provincie Drenthe een subsidie open: de Groene Energie Afspraak. Energiecoöperatie Noordseveld kreeg via deze regeling financiële ondersteuning.

De Groene Energie Afspraak is een subsidieregeling vanuit de Expeditie, exclusief voor energiecollectieven en bewonersgroepen. Met de subsidie kunnen ze professionele ondersteuning inkopen, zodat de lokale initiatieven uit kunnen groeien tot professionele organisaties. Eén van die organisaties is de energiecoöperatie Noordseveld. Voorzitter Richard Ton vertelt: "Wij zijn pionier en een grotere coöperatie in Drenthe. Dat is zo gegroeid. We bestaan al sinds 2011. Het begon in Langelo vanuit Dorpsbelangen met adviseren van dorpsbewoners. Door de jaren heen groeide onze ambitie en ons verantwoordelijkheidsgevoel en startten we steeds grotere projecten."

Subsidies bij ieder project

Denk aan voorbeelden als een zon-voor-asbest-project, een zonneweide bij de gasopslag van de NAM in Langelo, een wijkaanpak waarin twee buurten energieneutraal worden gemaakt en geothermie. Daarnaast is er het LED-project, met advies voor woningen, gemeentelijke instellingen en bedrijven en bevordering van collectieve inkoop. Tot slot nog het post-coderoosproject: een constructie waarbij een groep mensen collectief zonnepanelen inkoopt voor op een groot dak in de

buurt. Mensen in de omgeving kunnen hier gebruik van maken. Ton: "Bij ieder project zetten we subsidies in. Dat begint al bij de start. Hiermee kunnen we de juiste experts inschakelen zodat we het plan van aanpak stevig neer kunnen zetten."

Ontwikkelfonds: een soort garantiegeld

Noordseveld pleit bij de provincie voor een soort ontwikkelfonds. "Een subsidieregeling voor gevorderde energieinitiatieven", legt Ton uit. "Wij zijn niet de enige die goed bezig zijn. Denk aan onder andere de coöperaties ReestdalEnergie, EnergieKansen en Duurzaam Assen. Hele goede energiecoöperaties met grote projecten waarmee we al veel kennis en vertrouwen hebben opgebouwd. Het zou mooi zijn als er voor ons een certificaat komt waarmee we aanspraak kunnen maken op een soort garantiegeld." Dit is hard nodig, want landelijke subsidietrajecten en de wet- en regelgeving werken nu vooral vertragend en soms frustrerend, vindt Ton.

Liever vandaag dan morgen

"Versnelling is hartstikke nodig. Gelukkig denkt de provincie daar hetzelfde over. De komst van een ontwikkelfonds zou betekenen dat er substantieel geld komt. Zo kunnen we sneller, makkelijker en autonomer beslissingen nemen. Die kant moeten we op. Natuurlijk kunnen we overal op wachten. Maar wij beginnen liever vandaag dan morgen." Dat wil Ton ook andere coöperaties meegeven: "Start een project, vraag een subsidie aan en begin gewoon. Wacht niet te lang. Durf de stap te zetten."

'We startten steeds
grotere projecten: denk aan
een zonneweide bij de
gasopslag'

Meten is weten

**ZO STAAT HET MET HET
ENERGIECONVENANT
2015 - 2020**

De woningcorporaties hebben samen met de provincie het Energieconvenant 2015 - 2020 opgesteld, met daarin afspraken over het energieprogramma. Joop Eising, eigenaar van adviesbureau Invent, monitort de voortgang van de vier doelen. Meten is immers weten. Hij gaat per doel in op de stand van zaken tot nu toe.

Doel 1

Bewust omgaan met schaarse grondstoffen

"Alle woningcorporaties moeten bij nieuwbouw de MilieuPrestatie Gebouwen (MPG) doorgeven. De MPG geeft aan hoeveel je moet herinvesteren om het gebruik van schaarse grondstoffen te compenseren. Het blijkt voor de corporaties lastig dit door te geven. We hebben hier dus nog geen helder beeld bij, maar nu het tegenwoordig verplicht is, hopen we op een inhaalslag."

Doel 2

Energiekwaliteit in beeld brengen en verbeteren

"Sinds 2008 monitoren en inspecteren we de woningverbeteringen en verwerken deze in de energielabels onder een gecertificeerde methode. Per corporatie verschillen de resultaten. Gemiddeld hebben de huurwoningen in Drenthe een C-label. Het streven is in 2020 gemiddeld het energielabel B te halen. Sommige corporaties zitten hier al op."

Doel 3

Kennis verhogen en bewustwording bij bewoners

"Alle woningen moeten worden uitgerust met een slimme meter. Bijkomend voordeel: mensen kunnen zelf hun energieverbruik zien met handige apps. Het daadwerkelijk hel-

pen van de huurders, daar zijn de energiecoaches voor.

Dat project loopt inmiddels, maar het kost veel tijd. Nog niet iedere huurder heeft inzicht, maar ook niet iedereen wil inzicht."

Doel 4

Beheersbare woonlasten

"De woningverbeteringen mogen niet gepaard gaan met enorme stijging in woonlasten. Daarom houden we het energieverbruik goed in de gaten. Dat doen we op basis van de type woningen en we zien dat het energieverbruik daadwerkelijk is is afgenomen, met name het gasverbruik. Dat is natuurlijk hartstikke mooi."

Missie geslaagd?

"Naarmate het energielabel verbetert, daalt het energieverbruik. Toch kunnen we pas in 2021 met zekerheid zeggen of de doelen zijn behaald. Het duurt een jaar na het nemen van maatregelen voordat we kunnen meten. Het jaar 2020 is een mooi moment om even af te sluiten, want de rekenwaardes gaan op de kop; dan wordt het energieverbruik berekend in kilowattuur. Dat komt goed uit. Zo kunnen we even resetten en nieuwe doelstellingen afspreken."

Project: *Energieconvenant 2015 - 2020*

Plaats: *Gehele provincie Drenthe*

Partners: *Actium, Domesta, Lefier, Stichting Eelder Woningbouw, Woonborg, Woningstichting De Volmacht, Woonconcept en Woonservice, Invent en provincie Drenthe*

Innovatie Fundament voor de toekomst

De Expeditie leent zich uitstekend om elkaar te leren kennen en te ontdekken wat er allemaal speelt. Inmiddels weten we elkaar dan ook goed te vinden. De Expeditie is tevens een ideale constructie om nieuwe zaken uit te proberen en de kennis die we daarmee opdoen met elkaar te delen. Zo ontstaan er innovatieve producten, methoden en werkvormen waar iedereen van profiteert.

De nieuwste ontwikkelingen passen daarom bij Innovatie. Bijvoorbeeld de bouw van off-grid woningen: woningen zonder aansluiting op het gas, water of elektriciteit. Of denk aan producten zoals de slimme koelkast Coolfinity en het Asser Servicekostenmodel. Ook ontstaan nieuwe samenwerkingsvormen zoals sprintsessies en prestatieafspraken. Stuk voor stuk bijzondere innovaties, die het fundament leggen voor de toekomst.

CIRCULAIRE BOUWECONOMIE: HET NIEUWE NORMAAL VAN 2040

Naast de klimaatverandering begint de schaarste aan grondstoffen ook een prangend vraagstuk te worden. Daarom moeten we anders leren bouwen. Op zo'n manier dat we de balans herstellen. Om dat te realiseren is er een uniek samenwerkingsverband in het leven geroepen: Drenthe Woont Circulair.

Van een lineaire bouwconomie naar een circulaire bouwconomie, dat is het idee achter Drenthe Woont Circulair. Het unieke samenwerkingsverband bestaat uit een flink aantal partners dat de komende jaren hard werkt in een grote Drentse praktijkproeftuin: op zes verschillende Drentse locaties worden circa 80 sociale huurwoningen gebouwd volgens het circulaire principe. "Net als de Expeditie is dit een ontdekkingsreis. In dit geval naar circulair bouwen en wonen. We leggen daarbij de focus op gezondheid, materialen en waarde", vertelt projectleider Alex van Oost.

Intelligent vooruit struikelen

"De praktijkproeftuin is niet alleen qua technische innovatie ambitieus, maar ook qua type samenwerking", legt Van Oost uit. "De ouderwetse rollen werken niet meer, want dan praten we vooral over risico's. Dat staat innovatie in de weg. Daarom maken we aan de voorkant experimenteerruimte. In het volle besef dat we gaan struikelen. Intelligent vooruit struikelen, dat wel. Als projectleider zie ik nu al hoe het soms schuurt tussen de corporaties onderling. Dat is een goed teken. Want als het niet schuurt, zijn we niet bezig met verandering."

Het proces

Het programma startte oktober 2018 formeel met de ondertekening van een intentieverklaring. Daarna volgden alle acht Drentse woningcorporaties gezamenlijk scholing over het onderwerp. Aan het einde van de zomer werd de uitvraag uitgezet, eind november worden zes consortia geselecteerd en gematcht met een van de pilotprojecten. Daarna begint het

proces van uitwerking, waarin expliciet de tijd voor het gezamenlijk leren wordt genomen. Eind 2020 gaat de schop de grond in zodat de circulair gebouwde woningen eind 2021 in gebruik kunnen worden genomen.

'WE WILLEN GEEN SPELDENPRIK PLAATSEN, MAAR IMPACT MAKEN DIE LEIDT TOT EEN CIRCULAIRE BOUWECONOMIE'

De rol van de toekomst

Bijzonder is de rol van de toekomst binnen Drenthe Woont Circulair. Het programma wil namelijk een blijvende verandering realiseren. "We willen geen speldenprik plaatsen, maar impact maken die leidt tot een circulaire bouwconomie", zegt Van Oost. "Daarom moet de toekomstgerichtheid ook gewaarborgd zijn. Dat doen we onder meer door de manier van uitvragen, waarbij we een vakjury van naam en faam op dit gebied inzetten. En we betrekken de jeugd in het proces. Scholieren uit Drenthe doen actief mee in de vorm van een kinderraad. Zij zijn immers de huurders van de toekomst. We bouwen deze woningen uiteindelijk voor hen."

Alex van Oost

Project: Drenthe Woont Circulair
Plaats: Gehele provincie Drenthe
Partners: 8 Drentse woningcorporaties, Noordelijk Innovatielab Circulaire Economie (NICE), Bouwend Nederland, Techniek Nederland, Bond van Nederlandse Architecten (BNA), Noordelijke Vereniging voor de Burgerlijke- en Utiliteitsbouw (NVBU) en de provincie Drenthe
Meer informatie www.drenthewoontcirculair.nl

ÉÉN COÖRDINATIEPUNT VOOR ALLE BEWONERSGROEPEN

Samen de krachten bundelen om lokale initiatieven te ondersteunen bij energiebesparing en duurzame energie. Dat doet de Energiewerkplaats Drenthe.

Het is een samenwerkingsverband tussen diverse ondersteunende partijen voor (bewoners)groepen. Christiaan Teule, ontwikkelaar Energieneutraal Drenthe bij Natuur en Milieufederatie Drenthe, vertelt: "Voordat de Energiewerkplaats bestond, waren er veel losse partijen, waardoor eigenlijk niemand wist waar die moest zijn. De rollen waren onduidelijk

en de ondersteunende partijen wisten ook niet van elkaar wat ze deden. Nu kunnen groepen terecht bij één coördinatiepunt. Afhankelijk van het initiatief wordt dan de juiste partij op het juiste moment ingezet."

Een voorbeeld is een initiatief van het dorp Valthe, dat zelfvoorzienend wil worden. "Wij helpen hen bij overleggen en bij het schrijven van het plan van aanpak", legt Teule de rol van de Energiewerkplaats uit. "De werkgroep in Valthe voert alles zelf uit. De Drentse Kei helpt bij de vorming van de coöperatie, Buurkracht helpt met hun apps en tools en SEN adviseert in mogelijke oplossingen. Elke partij heeft in Valthe zo zijn eigen rol."

Dankzij de Energiewerkplaats zijn er zo'n veertig initiatieven van de grond gekomen. Teule ziet ook nieuwe kansen. "Veel gemeenten moeten hun inwonersparticipatie bij de energietransitie nog invullen. Wij kunnen daar in ondersteunen. Wij hebben immers de kennis in huis." En daar is de Expeditie precies voor bedoeld.

Project: Energiewerkplaats Drenthe
Plaats: Gehele provincie Drenthe
Partners: Natuur en Milieufederatie Drenthe, stichting Samen Energie Neutraal (SEN), Buurkracht, De Drentse Kei en de Hanzehogeschool
Meer informatie www.energiowerkplaatsdrenthe.nl

'DANKZIJ DE PRESTATIEAFSPRAKEN IS DE VRIJBLIJVENDHEID ERAF'

Gemeenten, huurdersorganisaties en woningcorporaties maken samen prestatieafspraken. Binnen deze afspraken is ook het thema duurzaamheid opgenomen.

De provincie Drenthe telt 12 gemeenten, 8 woningcorporaties en hun huurdersorganisaties. Deze laatste twee hebben meerdere gemeenten als werkgebied. Het is dus een behoorlijk ingewikkeld proces om gezamenlijk tot goede prestatieafspraken te komen. De partijen kunnen daar volwaardig en gelijkwaardig aan bijdragen. "In Drenthe worden meerjarige overeenkomsten gemaakt", vertelt Pier Schipper, penningmeester van het bestuur van het huurdersplatform Mit En Veur Mekaor (MEVM).

De huurdersorganisaties zorgen mede voor de uitvoering van de

afspraken met betrekking tot verduurzaming. Schipper vertelt wat huurdersorganisaties onder meer doen: "Een taak is het voorlichten van huurders over veranderingen in het energieverbruik. Als huurders bijvoorbeeld verhuizen naar een energiezuinige woning, moet hun gedrag om de besparing te verwezenlijken ook veranderen. Radiatoren werken nou eenmaal anders dan vloerverwarming. Daar moeten ze eerst aan wennen. En wij moeten ze daarover blijven voorlichten."

De prestatieafspraken leveren veel extra werk op, maar toch is Schipper tevreden: "Door alles vast te leggen in de prestatieafspraken, gaat de vrijblijvendheid eraf. Dat is mooi, want dan weet je zeker dat er ook echt iets verandert."

Project:
Prestatieafspraken gemeenten, woningcorporaties en huurders

Plaats:
Gehele provincie Drenthe

Partners:
12 gemeenten, 8 woningcorporaties en hun huurdersorganisaties

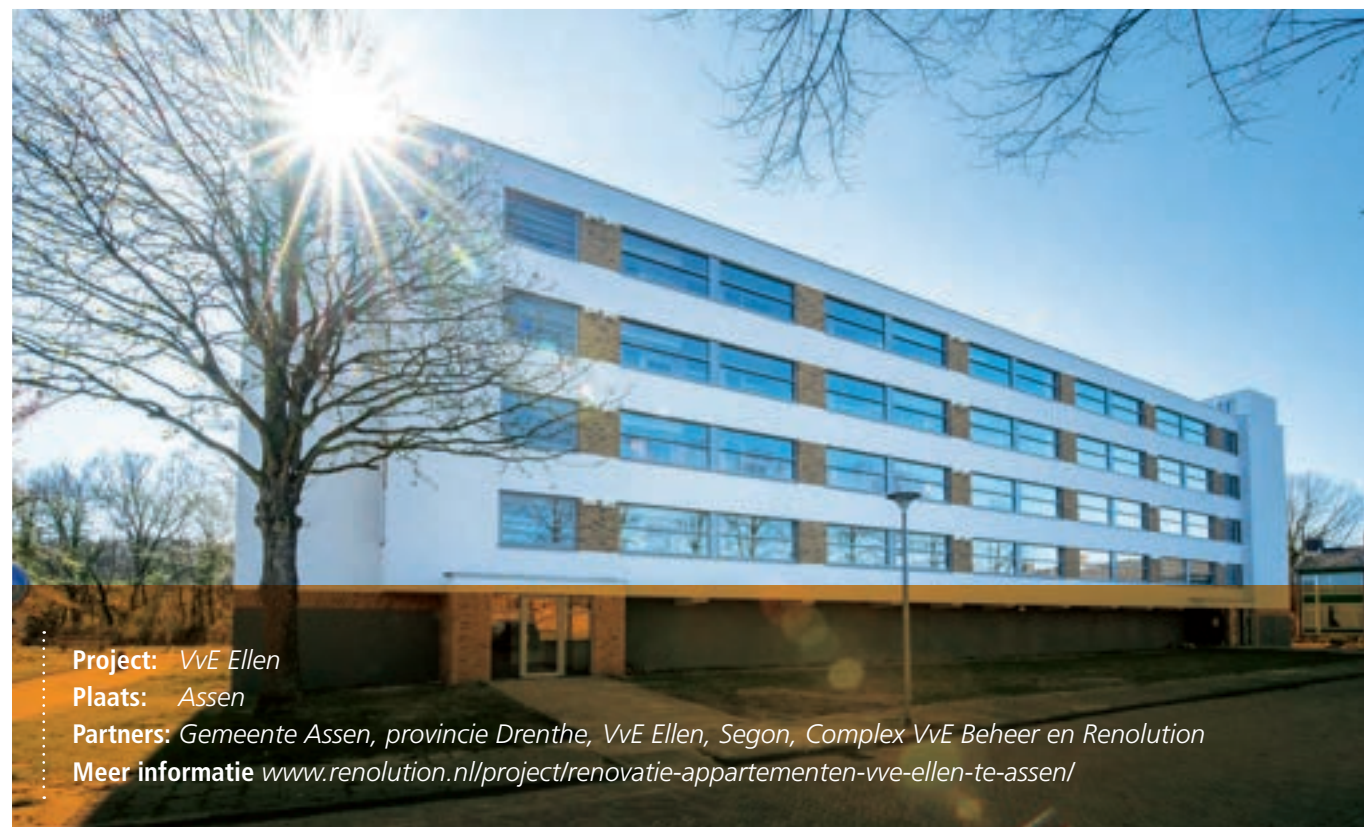

VVE ELLEN: GESLAAGD EXPERIMENT

Om het Asser appartementencomplex Ellen volledig energieneutraal te krijgen, moesten er heel wat hindernissen worden genomen. Er werd zelfs een speciaal financieringsmodel voor uitgedacht.

De gemeente Assen en adviesbureau Segon ontwikkelden namelijk samen het 'Asser Servicekostenmodel'. Een bijzondere financieringsconstructie, waarin niet de woningeigenaren, maar de VvE van de galerijflat een lening aangaat. Met die zogeheten 'gebouwgebonden financiering' zijn energiebesparende en energieopwekkende maatregelen gefinancierd. Bewoners zetten hun energierekening via de servicekosten in om de verbouwing te bekostigen.

Marco Attema was als projectleider van de gemeente Assen bij de energierenovatie betrokken. "We kijken terug op een geslaagd project", blikt hij terug. "Dat we dit samen met de betrokken partijen hebben gerealiseerd, maakt me trots. Dit was een pilot. We zijn nu bezig om te kijken hoe we dit op bredere schaal kunnen toepassen." Daarvoor wordt speciaal voor gemeenten, adviseurs en VvE-beheerders en -bestuurders een toolbox ontwikkeld. "Daarin kunnen zij een antwoord vinden op vragen als: wat moeten we doen? Welke stappen moeten we nemen? Waar moeten we rekening mee houden?", legt Attema uit. In de toolbox zijn ook de eigen ervaringen verwerkt. "Bij een pilot gaat niet alles over rozen. Dat krijg je met innovatieve projecten. Je ontdekt dingen die misschien toch anders moeten."

Project: VvE Ellen

Plaats: Assen

Partners: Gemeente Assen, provincie Drenthe, VvE Ellen, Segon, Complex VvE Beheer en Renolution

Meer informatie www.renolution.nl/project/renovatie-appartementen-vve-ellen-te-assen/

De meeste projecten binnen de Expeditie zijn succesvol, maar soms lopen projecten anders dan verwacht. Dat is het geval bij de makelaarspilot 'Energie besparen doe je nu'.

De NVM-pilot liep van juni tot december 2017. Zo'n twintig NVM-makelaars kregen waardebonnen voor een gratis energieadvies ter waarde van 250 euro. Deze konden ze uitdelen aan kopers van een woning. Er was budget voor 25 waardebonnen, maar er zijn slechts 2 verzilverd. Makelaar Alex Huis van Huis Makelaardij in Exloo, Assen en Emmen noemt een aantal oorzaken: "Makelaars hebben meer verkopers als klanten dan kopers, dus zelf hadden ze er niet veel belang bij.

En daarnaast trok in die tijd de markt aan. Kopers moesten snel beslissen of ze een huis wilden kopen. Het energieadvies werkt dan vertragend." De pilot was voor Huis tevens een afstudeeropdracht van zijn opleiding Vastgoed en Makelaardij. Tijdens zijn afstuderen onderzocht hij de kans van slagen. De resultaten zijn in elk geval duidelijk. En het leverde inzicht op in hoe het

wél had kunnen slagen, volgens Huis: "Zo'n waardebon zou interessanter zijn voor hypotheekadviseurs. Je kunt namelijk een grotere hypotheek nemen als je energiebesparende maatregelen meefinanciert. Een hypotheekadviseur kan dat als extra dienst aanbieden." En de pilot heeft Huis nog iets opgeleverd: "Ik heb nu ontzettend veel kennis van verduurzaming. Dat komt de komende jaren goed van pas in onze makelaardij."

Project: Energie besparen doe je nu

Plaats: Emmen

Partners: Gemeente Emmen, NVM-makelaars, Drents Energieloket en de provincie Drenthe

DE KOLONIEWONING VAN DE TOEKOMST

In Frederiksoord wil Bouwbedrijf Broekman twee off-grid woningen bouwen: huizen zonder elektriciteit-, gas- en wateraansluiting. De bouw van deze zogenoemde koloniewoningen van de toekomst is een flinke uitdaging.

Tweehonderd jaar geleden bouwde Johannes van den Bosch koloniewoningen voor de Maatschappij van Weldadigheid in Frederiksoord en Wilhelminaoord. De geschiedenis herhaalt zich,

Project: Off-grid Koloniewoningen
Plaats: Frederiksoord
Partners: Bouwbedrijf Broekman, Installatiebedrijf Dick Sjabbens, Stichting Maatschappij van Weldadigheid, toekomstige woningeigenaren en provincie Drenthe
Meer informatie www.bouwbedrijfbroekman.nl

maar deze keer in de vorm van energieneutrale koloniewoningen. De woningen worden gebouwd door Bouwbedrijf Broekman. De aannemer uit Nijensleek werd op 8 maart gekozen tot hét duurzaamste bedrijf van Drenthe in 2019. Het bouwbedrijf staat nu voor een grote uitdaging, vertelt eigenaar Hilco Broekman. "Er zijn twee afgezonderde kavels in de Maatschappij waarop geen nutsvoorziening is aangelegd. Dat is onze kans om off-grid te bouwen."

Acht jaar geleden wilde Broekman dit al, maar toen was er nog geen oplossing voor de elektriciteitsvoorziening. In de tussentijd veranderde er veel. "Het concept van de nieuwe energieneutrale koloniewoning hebben we volledig geoptimaliseerd en dankzij de provincie komen we in contact met bedrijven die ons op nieuwe kennis wijzen. Zo bezochten we in Zweden een off-grid woning met een waterstofsysteem. Dat slaat 's zomers de restenergie van zonnepanelen op en gebruikt deze energie 's winters voor de elektriciteit. Een mooie manier die we ook hier willen toepassen."

COMPLETE ONTZORGING: EEN UNIEKE AANPAK

Hoogeveen Woont SLIM is een winkel voor duurzaamheid in Hoogeveen. Een unieke aanpak om mensen te helpen hun woning te verduurzamen.

Bij Hoogeveen Woont SLIM ontvangen aanvragers een breed advies over maatregelen, producten, uitvoering en de financiering. Ze krijgen overal hulp bij, ook bij het aanvragen en selecteren van de offertes en financiering. De aanvragers hoeven alleen nog maar zelf te kiezen. Sinds de opening in 2017 bracht de winkel 1100 adviezen aan geïnteresseerden uit. Zeker 21 procent van die adviezen is ook daadwerkelijk uitgevoerd. Projectleider van de gemeente Hoogeveen

Bert Hansma blikt terug: "We gingen voor minimaal 8 procent, dus ik ben tevreden. De samenwerkingen verlopen goed, de reacties zijn positief. Een mooi resultaat."

'ZE KRIJGEN OVERAL HULP BIJ, OOK BIJ HET AANVRAGEN EN SELECTEREN VAN DE OFFERTES EN FINANCIERING'

De winkel is er voor eigenaren van koopwoningen, maar heeft ook samengewerkt met een woningcorporatie die huurwoningen renoveerde. Hansma: "We hebben geëxperimenteerd in een buurt waar deels huurwoningen van woningcorporatie Domesta en deels koopwoningen staan. In alle huurwoningen zijn besparingsmaatregelen genomen. En van de eigenaren van de 53 koopwoningen hebben 8 inmiddels maatregelen doorgevoerd. Zo krijg je een complete buurtaanpak waar iedereen van profiteert: de buurt blijft leefbaar en het is prettig wonen." Inmiddels is bekend dat Hoogeveen Woont SLIM stopt per 1 januari 2020. De winkel kan zonder externe financiële ondersteuning niet op eigen benen staan, terwijl dat vanaf 2020 wel de bedoeling zou zijn.

Project: Hoogeveen Woont SLIM
Plaats: Hoogeveen
Partners: Provincie Drenthe, Reimarkt, gemeente Hoogeveen en Hoogeveen Woont SLIM
Meer informatie www.hoogeveenwoontslim.nl

SAMEN WERKEN AAN CREATIEVE OPLOSSINGEN

Hoe maken we de energietransitie betaalbaar voor iedereen, zodat het niet leidt tot nieuwe of andere vormen van sociale ongelijkheid? Op een speciale Summerschool kwamen 22 young professionals tot bijzondere en creatieve antwoorden.

Voor mensen met weinig geld is de energietransitie een uitdaging. Het verduurzamen van hun woning is vaak te duur. Hoe kunnen we hen wél meenemen in de transitie? Het Kennislab voor Urbanisme organiseerde een Summerschool om samen met 22 young professionals uit alle delen van ons land zich te verdiepen in dit probleem en mogelijke oplossingen.

“We zaten drie dagen lang in een bubbel”, vertelt projectmanager Wendolijn Beukers. “Dat gaf de focus die we nodig hadden. Zo kwamen deelnemers op ideeën waar ze anders niet opgekomen waren.”

'WE ZATEN DRIE DAGEN LANG IN EEN BUBBEL. DAT GAF DE FOCUS DIE WE NODIG HADDEN'

De deelnemers presenteerden na afloop van de Summerschool hun ideeën aan een jury met onder andere gedeputeerde Tjisse Stelpstra. Het winnende idee: een energiecoöperatie voor woningeigenaren, waarin ze leren hoe ze een eigen coöperatie kunnen opzetten en kennis kunnen delen om zo energiekosten te besparen. “Veel mensen willen graag, maar weten niet hoe. De bedenkers hebben een systeem bedacht waarmee die goede wil wordt ingezet. De ene buurman leert bijvoorbeeld tochtstrippen aanleggen, terwijl de andere alles ontdekt over zonnepanelen. Zo kunnen de woningeigenaren samen optrekken en veel zelf doen.”

In Drenthe zijn veel lokale energiecoöperaties actief. Zeventien daarvan zijn lid van de Drentse Koepel Energie-Initiatieven. De Drentse KEI adviseert en zorgt voor nieuwe initiatieven.

De Drentse KEI vertegenwoordigt haar leden op bestuurlijk niveau, zoals in de Energiewerkplaats of bij de provincie. En de organisatie geeft advies, bijvoorbeeld over het opzetten van een energiecoöperatie. Binnen de Drentse KEI is een speciaal KEIteam, bestaande uit specialisten die hun expertise inzetten bij nieuwe initiatieven. “Denk aan het energieneutraal maken van buurthuizen. Dan moet je met andere zaken rekening houden dan bij een woning. Een deskundige uit het KEIteam helpt hierbij”, legt voorzitter Tom Verloop uit.

Het grootste succes tot nu toe is de oprichting van het coöperatieve energiebedrijf Energie VanOns: het eerste circulaire energiebedrijf van, voor en door bewoners. “Energie VanOns levert energie via lokale opwekprojecten. De winst investeren we in nieuwe projecten, zoals zonneweiden. Dat maakt het

volledig circulair”, vertelt Verloop. Energie VanOns heeft 4500 klanten, verdeeld over de drie noordelijke provincies, waarvan 450 uit Drenthe. “Om meer klanten te krijgen, startten we in september 2018 de campagne ‘Krijg jij al energie VanOns?’. In 2019 zijn we toen het initiatief ‘Mobiliteit VanOns’ gestart; de inzet van elektrische deelauto’s voor gemeenschappelijk gebruik. Dat project is tevens circulair, want we maken gebruik van auto’s die stroom kunnen teruggeven. Zo maak je thuis de cirkel weer rond. Dat maakt alles circulair bij de Drentse KEI.”

Project: Drentse Koepel Energie-Initiatieven (KEI)
Plaats: Gehele provincie Drenthe
Partners: Alle Drentse Energiecoöperaties
Meer informatie www.drentsekei.nl

DE BESTE ZEKERHEDEN VOOR ALLE PARTIJEN

Het 'Asser Servicekostenmodel' is speciaal ontwikkeld voor VvE's en maakt de financiering van grootschalige energierenovatie mogelijk via een gebouwgebonden financiering.

Ingewikkeld? Voor de consument niet, vertelt Joost Schretlen, partner bij Adviesbureau Segon. "Niet de individuele bewoner, maar de VvE sluit een financiering af, waarmee energiebesparingsmaatregelen worden genomen. Door dit model is de rente en aflossing zo laag, dat je woonlastenneutraal kunt verbouwen. Er zijn immers geen extra kosten. Via de servicekosten betalen de leden van de VvE de financiering terug en

tegelijktijd zijn hun energielasten verleden tijd door de energiebesparende maatregelen. En de financiering gaat bij een eventuele verkoop gewoon over naar de nieuwe eigenaar. Dat maakt het Asser Servicekostenmodel zo'n mooie aanpak," legt Schretlen uit.

Waar het voor consumenten een overzichtelijke financiering betreft, is het voor financiers een technisch verhaal. "Er is namelijk geen onderpand, zoals bij een hypotheek het geval is", licht Schretlen toe. "Daarom speelt de overheid een belangrijke rol bij het Asser Servicekostenmodel. Zij moet bereid zijn het financieringsrisico te nemen en verstrekken het geld." Dat het een doorslaand succes is bewijst wel de wijziging in het Nationaal Energiebespaarfonds. "Er zijn nu 30-jaarsleningen mogelijk mede door de ervaringen met het Asser Servicekostenmodel", zegt Schretlen trots. "Een financiering in de vorm van een waarborgfonds-constructie is namelijk het goedkoopste model dat je kunt maken. En het geeft de beste zekerheden voor alle partijen."

Project: Asser Servicekostenmodel
Plaats: Gehele provincie Drenthe
Partners: Gemeente Assen, Segon en provincie Drenthe

SLIMME KOELKAST BRENGT ENERGIEKOSTEN OMLAAG

Een koelkast die zes uur stroom nodig heeft om 48 uur te koelen. Dat is de Coolkast. Deze innovatieve koelkast staat sinds kort in twee Drentse dorpshuizen. De provincie startte daar een pilot om de energiekosten van dorpshuizen te verminderen.

De Coolkast is ontwikkeld om voedsel en medicijnen te koelen op plaatsen zonder stabiele stroomvoorziening, zoals in derdewereldlanden. De provincie zag echter ook mogelijkheden voor Drentse dorpshuizen en sportverenigingen en benaderde de dorpshuisbesturen van Nijeveen en Geesbrug. Deze twee besturen werken al langere tijd aan het energiezuinig maken van hun dorpshuis.

Jan van Gijssel is voorzitter van dorpshuis De Schalle in Nijeveen: "Wij begonnen in 2012 omdat we een voorbeeldfunctie wilden hebben voor het dorp. We willen mensen laten zien wat er al mogelijk is en tonen dat dat niet veel hoeft te kosten.

Project: Coolfinity Slimme Koelkast
Plaats: Nijeveen en Geesbrug
Partners: Provincie Drenthe, dorpshuis De Schalle in Nijeveen en dorpshuis De Tiphof in Geesbrug
Meer informatie: www.coolfinity.nl

De koelkast is daar een mooi voorbeeld van. Omdat de koelkast maar een paar uur per dag aan hoeft te staan, scheelt dit ook weer op de energienota."

De energiebesparing heeft dorpshuis De Schalle de afgelopen jaren al veel opgeleverd: "Het bevalt heel goed. De maatregelen zijn niet alleen goed voor de aarde, maar ook voor de portemonnee", vertelt Gijssel. "Onze energiekosten zijn sinds 2012 gehalveerd. Door de jaren heen hebben we zo al duizenden euro's bespaard. Met dat geld kunnen we een heleboel andere leuke dingen doen."

RENOVEREN? LET OP BESCHERMDE DIERSOORTEN

Corporaties zijn volop bezig met het verduurzamen van hun woningbestand. Dat vormt tegelijkertijd een bedreiging voor een aantal beschermde diersoorten. De nieuwe wet Natuurbescherming heeft dan ook invloed op deze renovatieplannen.

Huismussen, gierzwaluwen en vleermuizen nestelen zich graag in kieren en gaten van woningen, terwijl juist deze plekken worden aangepakt bij onderhoud, renovatie of isolatie. Ter bescherming van de nestplekken moeten woningcorporaties daarom een ontheffing krijgen van de provincie. "Bij het beoordelen van de plannen kijkt de provincie of wij als corporaties handelen conform de wet Natuurbescherming", legt projectleider bij

Woonborg Jan van Goor uit. "Dat toezicht was er voorheen niet of nauwelijks. We doen het nu echt samen. En we hebben als woningcorporatie zelfs een bijdrage kunnen leveren bij het vormgeven van de spelregels omtrent het zogeheten natuurinclusief renoveren."

'BIJ HET BEOORDELEN VAN DE PLANNEN KIJKT DE PROVINCIE OF WIJ ALS CORPORATIES HANDELEN CONFORM DE WET NATUURBESCHERMING'

De wet vraagt om een flinke aanpassing in de voorbereiding van een project, vertelt Van Goor. "Het heeft veel invloed op planningen. Woningen moeten bijvoorbeeld eerst onderzocht worden op nestplekken. Deze moeten een jaar later worden dichtgezet. Daarnaast moeten we zorgen voor alternatieve plekken, zoals nestkastjes. Een jaar daarop wordt gecontroleerd of de nesten echt niet meer in gebruik zijn. Pas daarna kunnen we echt aan de slag. Om dit te stroomlijnen hebben we samen met milieu adviesbureau Eco Reest een stappenplan gemaakt. Zo weten we zeker dat we kunnen beginnen zodra de ontheffing binnen is."

Project: *Wet Natuurbescherming*
Plaats: *Gehele provincie Drenthe*
Partners: *Alle Drentse woningcorporaties, Eco Reest en provincie Drenthe*

'HET DRAAGVLAK IS BREDER DAN WE DACHTEN'

Alle Drentse gemeenten moeten in 2021 een warmtetransitievisie hebben. In deze visie geven ze per wijk aan wanneer deze van het aardgas af zou kunnen en wat mogelijke alternatieven zijn. De gemeente Meppel pakt dat slim aan en begon met een sprintsessie.

Deze sprintsessie vormt de basis van de visie. Daarom moet je het vanaf het begin meteen samen doen met alle betrokkenen, vooral met inwoners. De sessie begon met kennisdeling. Daarna spraken de aanwezigen in groepen over mogelijkheden en kosten voor alternatieven voor het aardgas. De gemeente kan in bepaalde wijken direct aan de slag omdat individuele maatregelen belangrijk zijn. "De sprintsessie was leerzaam. De duurzame oplossingen bieden kansen voor mijn woning en ook voor die van al mijn buren", vertelt inwoner Herm Langendijk.

Het doel om samen vraagstukken helder te maken is gehaald, vertelt wethouder Jaap van der Haar. "De stevige inzet van

inwoners bewijst dat er meer initiatieven komen. Het draagvlak is breder dan we dachten. Dat is hard nodig." Nu is het de kunst om dit netwerk aangehaakt te houden en uit te bouwen.

Samen toewerken naar een visie met draagvlak bij bestuur en samenleving en parallel komen tot daden, het liefst in gefaseerde uitvoeringen per wijk. De gemeente gaat in gesprek met inwoners en ondernemers om de behoefte te peilen. "Het is belangrijk dat ze elkaar aansteken en maatregelen nemen. Stapje voor stapje."

De provincie Drenthe biedt aan alle gemeenten de sprintsessies aan. De eerstvolgende gemeenten die van deze sprintsessie gebruik maken zijn Assen en Midden-Drenthe.

Project: *Sprintsessie: warmtetransitievisie*
Plaats: *Gemeente Meppel*
Partners: *Gemeente Meppel*

Alle partners op een rij

Samen komen we verder. We zijn met 113 partners onderweg naar een energieneutraal Drenthe. Versnellen, samenwerken, kennis delen; het is allemaal onderdeel van de Drentse Expeditie. Gaat u ook mee op reis? Word partner! Ga naar www.energieexpeditiedrenthe.nl/contact en meld u aan.

1. Aalbers
Installatietechniek	16. De Warmtepompspecialist	Hooghalen Duurzaam	45. Gemeente Tynaarlo	Mit En Veur Mekaar	Drenthe	89. Stimuleringsfonds
Volkshuisvesting SvN	102. Vereniging
Stroomversnelling
2. AB Sales & Trade	17. Degree-n	30. Energiecoöperatie
Noordseveld	46. Gemeente Westerveld	59. Huurdersplatform SAM	73. Niemeijer
Installatietechniek	90. Syplon	103. Winkelman Engineering
& Consultancy
3. Alfa College	18. Drenthe in Transitie	31. Energiecoöperatie
Reestdal Energie	47. Geveke Bouw &
Ontwikkeling	60. Huurdersvereniging
Domesta Coevorden	74. Nijhuis Bouw	91. Team Energy B2B	104. Woningcorporatie Actium
4. Architectenbureau
Mannen in de ruimte	19. Drents Energieloket	32. Energiecoöperatie
Thuysgas Westerveld	48. GroenOpgewekt 5.0	61. Huurdersvereniging
Samen Sterk	75. NoCo2	92. Techneco	105. Woningcorporatie
Domesta
5. Atech Energy	20. Drentse Energie
Organisatie	33. Energiewacht	49. Hanzehogeschool
Groningen	62. Hypotheco	76. NVBU	93. Techni Control
International	106. Woningcorporatie Lefier
6. Bewonersraad Domesta
Emmen	21. Drentse Koepel
Energie-Initiatieven	34. Gaia Wind	50. Hechter
Renovatieconcept	63. Installatiebedrijf Venema	77. NVM Drenthe	94. Techniek Nederland
(voorheen UNETO/VNI)	107. Woningcorporatie
Woonborg
7. Bouwbedrijf Broekman	22. Duurzaam Balinge	35. Gemeente Aa en Hunze	51. HST Energy	64. Invent	78. Platform31 -
Huren met Energie	95. Techniko	108. Woningcorporatie
Woonservice
8. Bouwend Nederland	23. E-Solarlight	36. Gemeente Assen	52. HTO Aannemingsbedrijf	65. Itho Daalderop	79. Plegt-Vos Bouwgroep	96. Technisch Buro Blanke
en projectmanagers	109. Woningstichting de
Volmacht
9. Bouwgroep Dijkstra
Draisma	24. Eelder Woningbouw	37. Gemeente Borger-Odoorn	53. Huis Makelaardij	66. Koenen Bouw	80. Procap adviseurs
en projectmanagers	97. Ter Steege Bouw Vast-
goed	110. Woonbond
10. Bouwkundig Ontwerp-
en Adviesburo Heijnen	25. Energiecoöperatie
De Broeksteek	38. Gemeente Coevorden	54. Huisman Warmtetechniek	67. Kuipers en Koers Bouw
& Adviseurs	81. Provincie Drenthe	98. The Natural Step	111. Zomers Bouwbedrijf
11. Brands Bouw	26. Energiecoöperatie
Duurzaam Assen	39. Gemeente De Wolden	55. HuneBouw	68. Lamberink Makelaars
& Adviseurs	82. R. Commandeur Advies	99. Vaillant Group
Netherlands	112. ZuinigWonen
12. BureauHBC	27. Energiecoöperatie
Duurzaam Bovensmilde	40. Gemeente Emmen	56. Huurders Belangen
Vereniging Eelde-
Paterswolde	69. Mebatherm
Installatietechniek	83. Reimarkt	100. Van Riesen
Installatietechniek	113. Zwanenburg Projecten
13. Buurkracht	28. Energiecoöperatie
EnergieKansen	41. Gemeente Hoogeveen	57. Huurdersbelangen
Domesta Hoogeveen	70. MuusDontje installatie
& renovatie	84. Renolution	101. Van Wijnen
Projectontwikkeling	
14. Buursema Bouwbedrijf	29. Energiecoöperatie	42. Gemeente Meppel	58. Huurdersplatform	71. N-TRA	85. Samen Energieneutraal		
15. Cosis		43. Gemeente Midden-
Drenthe		72. Natuur en Milieufederatie	86. Segon		
		44. Gemeente Noordenveld			87. SLIM wonen met energie		
					88. Solar Noord		

Tjisse Stelpstra

'Samen doen'

De Expeditie heeft zich in deze vorm bewezen als succesvol programma in de energietransitie. We hebben ons tussentijds doel behaald: het fossiel brandstofgebruik in een Drentse woning is met 14% procent teruggedrongen. Daar ben ik trots op. U heeft in dit magazine kunnen lezen welke mooie projecten er gerealiseerd zijn om dit doel te bereiken. Wij zijn 'doeners'. En daarom gaan we graag door!

Inwoners vormen het middelpunt

Nog meer dan de afgelopen jaren stellen we de Drent centraal. We stimuleren onze inwoners energiebesparende maatregelen

te nemen. Het Drents Energie Lokaal speelt daarom een belangrijke rol. Daarnaast ondersteunen en faciliteren we VvE's en gemeenten. Denk aan bewonersavonden of de sprintsessies voor de warmtetransitievisie voor woonwijken. Vanuit de Expeditie zijn er veel aanknooppunten om bij dorps- en wijkaanpakken meters te maken.

Drenthe doet veel zelf: verscheidene burgerinitiatieven, tientallen lokale energiecoöperaties en dorps- en buurthuizen zijn aan de slag met verduurzaming. Een bijzondere kracht van de inwoners van Drenthe. Als provincie ondersteunen we die

lokale initiatieven. Wij bundelen (mens)kracht en inzet en stimuleren innovatieve oplossingen. De energietransitie moet voor alle inwoners haalbaar en betaalbaar zijn, en blijven.

Het volgende doel

Er liggen nog veel uitdagingen op ons pad. Het volgende doel? Het terugdringen van fossiel brandstofgebruik in een gemiddelde Drentse woning met 32% in 2024 ten opzichte van 2015.

Dan kunnen we onze ambitie waarmaken: in 2040 wonen we in Drenthe energieneutraal. Als ik de verhalen van de deelnemers van de Expeditie hoor, heb ik alle vertrouwen in de kennis en inspiratie die daar gebundeld is, om onze ambitie te realiseren. Samen maken we betere keuzes. Ik hoop dat het u als lezer ook raakt: samen doen, dan komt het mooi voor elkaar.

Tjisse Stelpstra,
gedeputeerde Energie, provincie Drenthe

provincie Drenthe

EXPEDITIE ENERGIENEUTRAAL WONEN | 2019